

مسئولیت متن و شکل بدوش نویسنده مضمون میباشد، عقیده نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاين نمی باشد.

۲۰۲۲/۰۸/۰۹

احسان لمر

نهضت مشروطیت دوم

دیوان نرنجداس

(18)

اول قوس ۱۳۰۰ شمسی - ۲۲ نوامبر ۱۹۲۱ عیسوی، هیأت انگلیس در کابل و با هیأت افغانی معاهده استرداد استقلال افغانستان را عقد کرد. اعضای هیأت افغانی: محمود طزری رئیس، غلام محمد خان وزیر تجارت، دیوان نرنجداس (نفر اول، از طرف چپ، نشسته) عبدالهادی داوی، عبدالوهاب طرزی، میرزا باز محمد خان، پیرمحمد فرقه مشر و دیوان نند لال بهسین (نفر اول، از طرف راست، نشسته) کارشناس دفتر شاه امان الله غازی.

سطور ذیل از سایت زیبای «کابل ناتھ» از قلم وطن دوست بی نهایت گرامیم ایشور داس عزیز می باشد، که در شماره مسلسل ۴۵ سال دوم - مارچ ۲۰۰۷ نشر شده بود.

«دیوان نرنجداس مرد عرصه سیاست و اداره سلطنت امیر حبیب الله خان تا اعلیحضرت امان الله خان غازی بود. به گمان اغلب در سال 1867 در شهر کابل دیده به دنیا کشود. مکتب نظامی (حربیه) را که در عصر امیر حبیب الله خان تأسیس گردیده بود به اكمال رسانیده و به رتبه (برگت) رسید. در مدت اندک به مقام های عالی اداری دست یافته است. (البته غیر از دیوان نرنجداس، هندوانی دیگری نیز از مکتب حربیه پسانها فارغ شده اند که از آن گروه برگت امیر چند، موتی سنگه و دیگران معروف بودند.)

کاکای این قلم، شادروان مهر چند دهون نیز در عصر اعلیحضرت امان الله خان از مکتب حربیه فارغ شده و همصنفي فرزند شاه بود. طوریکه برایم روایت کرده بود در جنگ ملاي لنگ با دیگر سربازان اشتراک کرده بود در ختم جنگ از سوی شاه نوازش و محبت دیده و دو مشت سکه طلايي آنزمان را تحفه گونه نصیب شده بود.

د پانو شمیره: له 1 تر 6

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته راېولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالې د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په خیر و لولی

دریچه شهرت زمانی به دیوان نرنجداس کشوده شد که وي را امير حبيب الله خان به عضویت مجلس (دارالشورا) یا مجلس اعیان (Council of Nobility) که محض در حالات خاص دایر میگردید فرا خواند.¹

6 در آن زمان معمول بود به آن عده هندوانی که در اداره حکومت و دولت به صفت مأمور کار میکردند همان لفظ دیرینه فارسی (دیوان) را منحیث لقب اداری برای آنها به کار میبردند. فراتر از این در هنگام هندوشاهان کابل تا فرجام دوره غزنویان واژه دیوان به جای کلمه "دفتر" به کثرت در گستره دفتر، کارمند دفتر و دفترداری استعمال گردیده است.

برای مسلمین در هنگام سلطنت امیر حبيب الله خان تا آغاز سلطنت محمد ظاهر شاه سابق افغانستان القاب اداری (لویباب، شاغاسی، میرزا و منشی) به کار رفته اند.

کلمه دیوان در برخی ادارات رسمی کشور تا سالهای ۱۳۶۰ هجری خورشیدی نیز متداول بود. به ویژه هنگامیکه اسناد تقاعد کارمند سابقه دار از اقلیت هندوان و سکه ها ترتیب میشد می نوشتند: دیوان نندلال، دیوان شام داس ککر، دیوان شام داس مهرا.....

استاد درویش خان معلم مضمون تاریخ در مکتب امانی نیز از شخصیت ملی دیوان نرنجداس و سهم او در پیروزی هدف هیأت افغانی امضای معاهده شناخت استقلال افغانستان صحبت هایی داشت دل انگیز. وی متیقن بود که شاه امان الله خان از استعداد اداری و حسابی دیوان صاحب آگاهی لازم داشت. لذا او را به مقام وزارت مالیه گماشته بود.

نزد برخی ها را درین مورد شک و تردید است که دیوان نرنجداس وزیر مالیه بوده باشد و چنان می پندارند که او برای آن وظیفه مدت کوتاهی منسوب بود در حقیقت مسئولیت دیگری داشته است. چنانکه دگروال ناصر پورن قاسمی از زبان پدر بزرگ شان شادروان استاد قاسم موسیقی دان دربار سلطنتی چنین روایت میدارد: «دیوان نرنجداس در عصر عبدالرحمن خان سمت دیوان مالیه را که در عصر حاضر وزیر مالیه حساب میشود به عهده داشت. اما چندی بعد امیر او را در اثر شکایت صبیبه اش که از طرف امیر عبدالرحمن خان بنام کرنیل بی بی رادو جان القاب گرفته بود، مانند میرزا محمد ابراهیم خان حکیم الملک از وظایف دیوانی و درباری سبکدوش و مدت تقریباً هژده سال در خانه های شان تحت نظارت گرفته شده، ممنوع الملاقات تا عصر زعامت شاه امان الله خان قرار داده شدند که شکایت صبیبه اش بی بی رادو جان بحث جداگانه ای را احتوا میکند»²

پوهاند پروفیسر دوکتور فیضی سکندر مرتب (البوم عکس های تاریخی افغانستان) که البوم شان شهرت بین المللی دارد نیز دیوان نرنجداس را به صفت وزیر مالیه نام برده است.³

دیوان صاحب چون دبستان نظامی را به اكمال رسانیده بود همیشه یونفورم نظامی به تن میداشت و یک قبضه شمشیر همواره با خود حمل میکرد و در محافل رسمی و غیر رسمی و هم در مسافرت های کاری و سیاسی بیرون از مرز های افغانستان نیز به همان جامه ظاهر میشد.

25 جولای سال 1920 هیأتی افغانی به ریاست شادروان محمود طرزی به هند برتانیوی مسافرت کرد تا معاهده به رسمیت شناختن استقلال افغانستان از سوی انگلیسها به امضا برسد. میر محمد صدیق فرهنگ به این باور بود که

1 - نخستین کتاب در باره جنبش مشروطه خواهی در افغانستان، تألیف پوهاند پروفیسر سید سعدالدین هاشمی، صفحه 160 چاپ سویدن.

2 - هفته نامه امید شماره 555 میزار عبدالرحیم خان گران شنو نویسنده دگروال ناصر قاسمی.

3 - جهت بازدید و مشاهده البوم عکس های تاریخی افغانستان که جناب پروفیسر فیضی سکندر ترتیب فرموده به آدرس زیرین مراجعه گردد:

او میخواست خویشتن را از دیگران یک سر و گردن فراتر روشن و عصري تر جلوه دهد. آقای ضیاء قاریزاده راست گفته بود:

به یاد داري؟ که هنگام نيسواري
به عجز گفتم قدم به چشم کي ميگذاري؟

بيچاره عاشق ديگری که از بي رادوجان گاهي به باغ شيوه کي (شيوکي) و
زمانی به باغ شکر دره (شکر دره) ميرفت، سروده بود:

چار گرد قلا گشتم
پاي زيب طلا يافتم
پاي زيب طلا از کيس؟
از بي بي رادو جان اس
از بي بي رادو جان اس

به هر رنگ در مورد اینکه آیا رادو جان عروسي کرد يا خير؟ دو نظر متضاد موجود است. عده بي به اين پندار اند که او تا پايان عمر مانند لباس دوشيزه گيش مردانه زيست و عروسي نکرد. برخي به اين باور اند زمانیکه در هندوستان اقامت داشت با یک مرد هندوستاني عروسي کرد مگر همدم عاشقان را رضاي تکثير نسل نبود. و فلک (لالا) را فرصت نداد تا قسم ياد شده را به جامي آورد.⁵

از درون من نجست اسرار من

هرکسي از ظن خود شد يار من

ليک چشم و گوش را آن نور نيست

سر من از ناله من دور نيست

به حسرت دید جناب محمد آصف آهنگ به آن روز هاي برگشت ناپذير:

چار باغ و ارگ سرکارت چه شد

گنبد کوتوالي و چوک و چته

دختر ديوان و دربارت چه شد

رونق هندو گذر باقي نماند

بی بی رادو جان حین اسب سواری

⁵ - ما باشنده گان دیرینه این سرزمین، تالیف ایشور داس، ناشر شورای فرهنگی افغانستان در سویدن 2002

راندو جان
در روز و شبهای
موسپیدی

راندو جان
در روزهای نو جوانی

پس از سقوط دولت امانیه، دیوان نرنجن داس به سبب سیاه اندیشی و وابستگی حکومت حبیب‌الله کلکانی به انگلیسها، ناگزیر به ترک افغانستان شد و با خانواده خود به هندوستان مهاجرت کرد. بزرگترین افتخار برای شادروان نرنجن داس عضویت در هیئت مذاکرات و امضای ماده استقلال کشور می باشد، یادش گرامی باد.

در باره وزارت مالیه جناب دیوان نرنجن داس، محترم اکامیسین اعظم سیستانی در فیس بوک مورخ ۲۶ جون ۲۰۲۲ بجواب یکی از عزیزان نوشتند که:

« بنابر کتاب سلطنت شاه امان الله، آخرین تالیف عزیزالدین وکیلی پوپلزائی، پس از آنکه شاه امان الله در ۹ حوت ۱۲۹۷ به سلطنت رسید، تشکیلات سابقه را لغو و بجای آن تشکیلات جدید عصری را رویکار آورد که مشتمل بر ده اداره بود و هریک بنام "نظارت خانه" یاد می شد و در راس هریک آن یک مسئول بنام "ناظر" قرار داشت.

نظارت حربیه، نظارت امور خارجیه، نظارت مالیه، نظارت داخلیه، نظارت زراعت، نظارت تجارت، نظارت عدلیه، نظارت امانیه، نظارت نقلیات و نظارت دربار.

علاوه بر این ادوات علمی بنام های علماء حضور و شورای علوم، دارالامان معارف، مجلس وضع قوانین و ریاست عمومی شوری نیز بوجود آمدند تا آن که چند ماه بعد نظارت معارف تشکیل شد. از آغاز سال ۱۳۰۰ ش نام نظارت خانه به وزارت تعویض گردید. پوپلزائی اسامی وزیران کابینه امانی را که در برج حوت ۱۲۹۷ ش مقرر شده بودند چنین یاد میکند:

"محمود طرزی، ناظر امور خارجه - محمد نادرخان سپه سالار، ناظر حربیه - محمود خان [ولد احمد خان]، ناظر مالیه - علی احمدخان [ولد خوشدل خان]، ناظر داخلیه - عظیم الله خان (ولد عباس خان]، ناظر زراعت - غلام محمد خان [ولد غلام مرتضی خان]، ناظر تجارت - محمد سلیمان [ولد محمدآصف خان]، ناظر معارف - محمدابراهیم خان [ولد محمد سرورخان]، ناظر عدلیه - نظام الدین خان [ولد فقیرمحمد خان]، ناظر نقلیات - محمود خان [ولد محمد شاه خان]، ناظر دربار - عبدالرشید خان، منشی".

د پانو شمیره: له 5 تر 6

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکنی دلیکنیزی بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرو لو مخکې په څیر و لولئ

{عزیز الدین پوپلزائی، سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان، چاپ انتشارات اکادمی علوم - علامه رشاد، کندهار ۱۳۹۶، بخش ۱، ص ۲۱۳-۲۱۴}

غبار و فرهنگ، اسامی کابینه دولت امانی را با کمی اختلاف چنین ذکر میکنند:

{...وزیرمالیه: میرزا محمود خان [بعد میرهاشم خان، معین وزارت مالیه].....و در رأس همه شاه امان الله قرار داشت.}

(غبار، افغانستان در مسیرتاریخ، ج 1، ص ۷۹۵، فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر، جلد اول، ص ۵۳۱-۵۳۲)

با توجه به سه منبع فوق الذکر، به ملاحظه میرسد که در کابینه اعلیحضرت امان الله خان نرنجداس ... مسئولیت وزارت مالیه یا کدام وزارت دیگری را بر عهده نداشته است.

تکمله از بزرگوار داکتر صاحب سید عبدالله کاظم:

“ در رابطه با این موضوع باید عرض کنم که دیوان نرنجداس هیچگاه و در هیچ دوره به حیث "وزیر مالیه" ایفای وظیفه نکرده، بلکه وظیفه او به حیث "دیوان" در حقیقت "حسابدارکل" بوده است، به عبارت امروزی رئیس عمومی محاسبات که وظیفه آن تدقیق محاسبات بعدی یعنی بررسی صورت مصارف مطابق به بودجه و صحت صورت مصارف دولت میباشد که این مقام با مقام وزارت مالیه از نظر وظیفه متفاوت است. وزارت مالیه عواید دولت را جمع آوری میکند، بودجه سالانه را ترتیب و به حکومت و شورا رویت میدهد و پس از تصویب بر طبق آن تخصیصیه ها را به دوایر دولت حواله میدارد. وظیفه دیوان محاسبات بررسی صورت مصارف دوایر دولت بر طبق بودجه و صحت ارقام مصرف شده میباشد که آنرا بنام تفتیش بعدی نیز می نامند .

در آغاز عصر امانی تشکیلات حکومت نخست بنام "نظارت" یاد می شد که در رأس آن یک شخص به نام "ناظر" قرار داشت مثلاً "نظارت مالیات" که تحت نظر "ناظر مالیات" اداره می شد. بعداً در سال 1301 ش پس از تصویب "نظامنامه اساسی" و "نظامنامه تشکیلات اداری" هر واحد اداری در حکومت بنام "وزارت" مسما شد و در رأس آن "وزیر" قرار گرفت که به این اساس مرحوم میرزا محمود خان پوپلزائی نخست به حیث "ناظر مالیات" و بعداً برای مدت کوتاه به حیث "وزیر مالیات" مقرر شد و در 19 سنبله سال 1301 مرحوم میر محمد هاشم خان به حیث وزیر مالیه متصدی امور مالیاتی کشور گردید که تا سقوط سلطنت امانی به این مقام باقی ماند. دلایل برکناری میرزا محمود خان بعد از مدت کوتاه از مقام وزارت مالیه چند موضوع است که ذکر آن در اینجا مطرح بحث نه می باشد".

ادامه دارد